LÉLEKTANI ELMÉLETEK TÖRTÉNETI KIFEJLŐDÉSE A GÖRÖG PHILOSOPHIÁBAN.

*Orvostani psychologia.**

Bár mennyire egybe volt forrva kezdetben minden egyes, később egészen különálló tudományos disciplina a philosophiával: tagadhatatlan, hogy az orvostani kutatások már elejétől nem csekély önállósággal léptek fel a philosophia mellett. Egyes orvostani iskolák nem későbbi eredetüek a legrégibb görög philos. iskoláknál.** S habár még részben nélkülözték a tudományos haladás és fejlődhetés eszközeit; s physiologiai és biologiai kutatásaikban általában csak úgy speculativ-elméleti módszer szerint construáltak elméleteiket, mint a phil. iskolák, mert az ő vizsgálódásaik főleg gyakorlati célokra voltak irányozva, az organismus tüneményeinek ilyen szempontból való vizsgálata csak természetes, hogy nem egy tekintetben más eredményekre vezette őket, mint a minőkre a tisztán elméleti philosophia jutott; s így tantételeik méltán tekinthetők kiegészitéseül a phil. psychologiai elméleteinek.

Az első, kinek kutatásairól már határozottabb adatokat birunk: Epicharmos, a hírneves vígjátékíró (Helothales családjából Kosból), a híres fragmentumnak: *νοῦς ὁρᾷ καὶ νοῦς ἀκούει τἄλλα κωφὰ καὶ τυφλὰ* szerzője. Nézetei a lélek eredetéről és rendeltetéséről pyth. jelleműek. A lélek a nap kisugárzásából származik — úgymond — s tűzből áll, halál után

* T. szerző szivessége folytán közölhetünk fenti című nagyobb dolgozatából egyes részleteket; sajnáljuk, hogy (lapunk csekély terjedelme miatt) nem adhatjuk az egészet, mikor a most kiszakított részleteknek a többi elméletekkel való összefüggése nagyobb érdeket nyujtott volna azoknak. Sz

** L. Daremberg, Histoire des sciences médicales.

visszatér a napba, míg a test porrá leszen. Az észrevétel nem az érzéki organumok műve, hanem az ezen érzékek működéséhez hozzájárult szellemi functio eredménye, melynek főtehetsége az értelem vagy belátás. Mivel pedig a tapasztalás azt tanusítja, hogy az állatoknál is fordulnak elő analog cselekvések, az u. n. ösztönszerű cselekvések: Epicharmos az értelmet nem tekinti az ember kizárólagos sajátságának, hanem oly tulajdonságnak, melylyel minden élő lény bir — ellentétben hírneves kortársa — Alkmäonnal, a ki a mily élesen megkülönböztette a lelket a testtől, a gondolkodás és érzéki észrevétel között is határozott különbséget vett fel, s a gondolkodást az ember kizárólagos tehetségének tekintette. Azon észleleteiből, melyekre boncolások folytán jutott, azt érzetek keletkezését illetőleg azon eredményt állapította meg, hogy az érzéki organumok és az agyvelő közt constatálható organicus összeköttetés alapja az érzeteknek. S e közvetitést az érzetek minőségére vonatkozó kutatásaiban kimutatni is iparkodott. Az izlés szerinte úgy származik, hogy a nyelv szétolvasztja az anyagokat s az így származott finom és lágy részeket tovább terjeszti. A szaglás úgy keletkezik, hogy a szagokat az agyvelőhöz vezetjük. A hallásnál a fül ürege játszsza a főszerepet, a mennyiben minden üres tér hangzik s így a fül is, midőn a mozgó levegő belejut, hangot ad, mely aztán a hall-járaton (πόρος) keresztül az agyvelőhöz jut. És hasonló értelmezéssel találkozunk a hátramaradt töredékekben a látást illetőleg is, mi nem egyéb mint a fénylő és átlátszó tárgyak visszatükrözése a szemben. A szem ugyanis vizet és tüzet tartalmaz. A víz a tulajdonképeni közvetitője a látásnak, míg a tűz azon subjectiv fénytünemények alapja, melyek külső ingerek folytán támadnak a szemben. A tárgyakat eszerint csak annyiban, és csak azon tárgyakat látjuk, a melyek s amennyiben egyéb tulajdonságaikon kívül, a fényesség és világosság tulajdonságaival is birnak, mert csak annyiban s azon tulajdonságok alapján verődnek vissza a szem átlátszó bőrhártyáján. A szem és az agy közti összeköttetést az agyhártyától a két szemhez vezető érre vezette vissza; mert ez által terjed az agyvelő a szemig, s képezi ott annak különböző átlátszó hártyáit, melyekben aztán a fénylő test s a világosság visszasugárzik s ezen visszasugárzás által történik a látás.

Mindebből kitünik, hogy Alkmäon az agyvelőt pusztán csak az érzetek tudatbajuthatásának organuma azaz közvetitője gyanánt akarja tekinteni, s keletkezésöknél nem tekinti szükséges eszköznek, erre nézve magát az érzéki organumot teljesen elégségesnek tartván. E szerint, amint az érzékszerv és a tárgy közötti külső összeköttetés ki van mutatva, az érzet keletkezésének problemája is megoldatott, de az érzet minőségét nem az illető organum szüli, hanem az eredetileg megvan a tárgyban s mint ilyen — objectiv elem — jut a szervhez s innen az agyvelőhöz.

Egyéb psychologiai nézeteiből annyit tudunk: hogy a lélek lényegét az önmozgásban találta, s mivel e tulajdonsággal az égi testek is birnak, ezekkel a lelket egy-lényegűnek tekintette, s ugyanezen okból annak halhatatlanságát is tanította. A lélek székhelyeül az agyvelőt jelelte ki, s a tudást két forrásból származtatta: az érzéki észrevételből s az eszes belátásból. Az érzéki csalódásokat s általában a hiányos érzeteket az agyvelő szabálytalan és természetellenes mozgásából s rázkodtatásából magyarázta.. tehát az abnormis szellemi állapotokat, az agyvelő abnormis állapotaira vezette vissza. Ha az agyvelő kelleténél melegebb vagy hidegebb, nedvesebb vagy szárazabb: sem a látás sem a hallás nem lehet szabályszerű, hanem majd ezt, majd meg amazt látja és hallja, s a nyelv az így keletkezett érzeteket fejezi ki — a hippokratesi iskola ez elve Alkmäon elméletének kifolyása.* Az emberi természet végés-voltát, az emberi természet tökéletlenségeinek az örök és isteni csillagos ég tökéletességeivel való összehasonlítás eredményeként tüntette fel. A mozgás körfolyásának törvénye ugyanis az emberre mint lelkes-testi lényre nem lévén alkalmazható, az emberek életkoruk beteltével nem kezdhetik újra előről az életet: el kell tehát enyészniök. A halál e szerint csak természetes kifolyása a sajátságos emberi természetnek . . . s nem egyéb mint örök alvás. Az alvást ugyanis a vérnek az egyes erekben való megtespedéséből magyarázza, a halál pedig ez állapot végzete. A nemzés problemáját az agy jelentőségéről kifejtett azon felfogása alap-

* L. Siebeck, Gesch. d. Psych. 91. 92.

ján értelmezi: hogy a mag az agy egy része. Hiányos, töredékes tételek, kétségkívül — mindamellett becses anyagul szolgáltak az orvostani psychologia megalkothatása szempontjából. Maga Alkmäon mindenesetre a legjelentékenyebb bölcselő-orvosok egyike volt.

Amennyiben a hézagos adatokon eligazodhatni, kívüle még Hippo, Klidemus, Archelaus érdemelnek említést. Hippo, a mechanico-physicai álláspontot fogadta el úgy a világtünemények, valamint a lelki jelenetek értelmezésénél is alapul. Az állati mag alkatára való tekintetből physikai principium gyanánt a nedvességet, vagyis a vizet vette fel, az ebből származtatott tüzet pedig másodlagos elemül — s ekét elv mechanicai egymásra hatásából vezette le az egyes dolgokat. Ez álláspontot küzdött azon feltevés ellen is, hogy a lélek physiologai alapja a vér. Az ő nézete szerint a lélek a magból származik, s a velő közvetítésével — a melyből ered — lép összeköttetésbe az agygyal. Klidemust illetőleg nagyon kevés s csakis töredékes adat áll a történelem rendelkezésére. Theophrastus (hist. plant., de sensu), Aristoteles (Meteor.) adatai. Ezekből tudjuk, hogy ő a növényeket és állatokat ugyanazon anyagból valóknak tekintette, azzal az egyedüli különbséggel, hogy amazok kevéssé tiszták és melegek. A melegebb növényekről talán azt hitte, hogy azok nyáron virágzanak, a hidegebbek télen stb. Psych. tekintetben legjellemzőbb tétele, hogy az érzék-érzeteket kizárólag az illető érzéki szervektől származtatta (αἰσθάνεσθαι γὰρ φησι τοῖς ὀφθαλμοῖς μόνον)* s a szellemet (νοῦς) az érzés organumaitól élesen megkülönböztette. Archelausról már többet tudunk, bár az adatok szintén hiányosak. Mint Anaxagoras tanítványa általában mestere tantételeit fogadta el, egyes részletekben azonban eltért tőle. A szellemet pl. a testi dolgoktól határozottabban megkülönböztette mint Anaxagoras. Szerinte mindenben benn van az ész is, mert minden változás oka csak az észben rejlik. Míg továbbá Anaxagoras a szellemet vegyületlennek tartotta; Archelaus szerint az ész bele van keverve az agyba s a meglelkesített levegő a létesülés principiuma, kiváltképen minden élet forrása, mely tehát minden élő lényben egyformán megvan. Az élet első keletkezését

* Zeller i. m. I. 715.

a nap melegétől származtatta. Ez hozta létre a föld-iszapból a különböző állatokat, melyek eleve egészben emez iszapból táplálkoztak és csak rövid ideig éltek; lassan fejlődött ki a nemzés s az emberek csak fokozatosan emelkedtek az állatok fölé ügyességök és eszközeik által. Valjon bővebben és részletesebben fejtegette-e e kérdést, erre nézve már nincsenek adataink.

Az összes töredékes jegyzetek között, melyek a physiologok és orvosok psych. elméleteire vonatkoznak, még legösszefüggőbb értesítést nyujt a hippocratesi iratok között található értekezés az *életrendről*. E szerint a psycho-physikai organismus két alap-alkatrészből áll: a tűzből és vizből, melyek bár különböző működéssel bírnak, hatásaik eredményeire nézve egymást organice kiegészítik. A tűz már eredetileg meleg és száraz, a viz hideg és nedves, — de e tulajdonságok a kölcsönös egymásrahatásban többé-kevésbbé kiegyenlítik egymást. A tűz lényeges functiója a mozgásban áll, a vizé a dolgok táplálásában. De majd egyikök, majd másikok jut túlsúlyra a dolgok különböző állapotai szerint; s e különböző viszony hozta létre a dolgok sokféle s egymástól eltérő formáit — az egész természetrendet: a létesülést, enyészetet, az átalakulások ezerféle nemét. E viszony alapján jön létre és értelmezendő az emberi lénynek kifejlődése és fennmaradása is testileg és lelkileg egyformán. Az emberi organismus nem egyéb, mint a tűz és viz bizonyos vegyületéből álló egész, melynek részei között a hasonló lényegű kisebb vegyületek — kisebb szervezetek — szakadatlan felvétele és kiválasztása alapján egy periodicus életprocessus áll fenn, mi által a benyomuló részek a megfelelő részeket vagy nagyobbítják vagy azoktól bizonyos elemeket elvonnak, de úgy, hogy e felvétel és kiválás teljesen arányban áll egymással. Egy ilyen *részorganismus* az *emberi* lélek is, egy szerves gyök, a tűz és viz ugyanolyan vegyületéből állván, a milyen épen megfelel a testnek; s már mint ilyen vegyület is jut a testbe, hol aztán a szerint, a mint alkotó-részei a test részeivel való kölcsönhatásban nagyobbodnak vagy kisebbednek, az organismusra való hatása is változik, s maga is növekszik a testben a testtel együtt, csakhogy e növekvés minden egyes lélekre nézve egyedül csak a hozzá illő testben és testtel együtt történik. A generatio tüneményét akként magyarázta, hogy minden hím és női orga-

nismusban bizonyos csirák, melyek a táplálkozási processus folytán ugyszólván kinőttek és nagyobb helyet keresnek, — kiválasztatnak, miáltal úgy a hím, mint a női organismusban a mag-képződés jön létre. Hogy az ily módon származott magból aztán képződik-e egy uj organismus vagy nem, — ez attól függ, hogy a nemzés alkalmával a hím és a női organismusból kíválasztott részek, a magzat-képződhetésre szükséges, meghatározott számviszonyok szerint alakultak-e vagy nem. Ahol az ilyetén kedvező feltételek megvannak, ott az embryo kifejlődik — és pedig a benne foglalt tűz hatása folytán, oly módon, hogy általa először is az anyai testben található táplálékot s a belélekzett levegő alkatrészeit szívja magába az embryó mindaddig, míg e felszívás a mindjobban növekedő felület-sürűsödés folytán lehetetlenné nem válik, a midőn az organismusban levő tűz a felvett anyagok átalakítását kezdi meg, — miáltal a szilárd részek: csontváz, inak, belek, erek, hus stb. keletkeznek. A további fejtegetésekben még az organismus- mint mikrokosmosról, a tűz háromféle processusáról s a lélek életéről foglaltatnak egyes vázlatok. A tűz mint alapprincipium az organismust a világegyetem mintájára construálja — háromféle alakító processussal. A legerősebb és legmelegebb testben, mely minden felett uralkodik, foglaltatik a lélek is, a szellem, gondolkodás, mozgás és minden változás. Minélfogva a lélek csak a test legfinomabb és legkiválóbb része, melytől ugy nagyobbodását, mint működését és energiáját illetőleg is függ. Ez az oka, hogy a lélek tevékenysége a gyermekkorban és öregségben nevezetesen csökken — az első esetben egész működését a testi élet tenyésztése veszi igénybe, az öregkorban pedig a testi erők hanyatlása akadályozza energiájának kifejtésében.

Érdekes fejtegetésre találunk végre az idézett értekezésben az álmodás mibenlétének és tüneteinek tárgyalásánál; habár e kérdést is inkább a test egészségi állapotának szempontjából veszi bonckés alá, mint tisztán psychologiailag. Az álmodás a lélek concentrált működése és észlelete az alvó testben. Amig a lélek ébren van, tevékenysége a különböző érzetek és mozgások által meg van osztva és a külvilágra irányozva. Osztatlan figyelmét és gondoskodását tehát saját magára csakis alváskor irányozhatja, a midőn mindent amit ébren-

lét alkalmával testi functiók közvetítésével hoz létre, önmagától létesít: tehát közvetlenül lát, hall, mozog, érez stb., de testi állapotainak minősége befolyással van képzeteinek tartalmára, minek következtében a lélek álomban saját testi állapotait is megismeri, s az álomképek tulajdonképen nem egyebek, mint amaz állapotok symbolicus visszatükrözései: s ezáltal a test egészséges vagy beteges állapotának fokmérői. Azon álmok, melyek csak az elmult napok gondolatait és cselekvéseit ismétlik — az egészség jelei, mert normalis testi állapotra utalnak. Míg ha az ember messzefekvő dolgokról pl. csatákról, győzelemről álmodik — ez már a test állapotában beállott zavarokra mutat. Ha a napról, hold- és csillagokról — szabályszerű módon — álmodunk, ugy egészségesek vagyunk; míg ha ilynemű álomképeink szokatlan tüneményeket állitanak elénk, ez az organismus azon részének kisebb nagyobb abnormitásain alapul, melyeknek a nagy világegyetemben a nap, vagy hold vagy egyéb égi test köre felel meg. A földi dolgoknak is megvan a maguk jelentőségök. A források-, kutakról való álom az uropoeticus rendszer abnormitását jelenti; folyók a vérkeringés állapotaira utalnak, és pedig a szerint, amint sok vagy kevés viz van bennök, vérbőséget vagy vérhiányt jelentenek, — áradások pedig oly betegségeket, melyek a test túlságos nedvességétől származnak. Az az álom végre, melyben magunkat normalis állapotban, ruházatban látjuk az egészség jele — míg ellenkezőleg ha azt álmodjuk, hogy valamelyik testrészünk szerfelett nagy vagy kicsiny, vagy hasonló abnormis változást — mindez beteges állapotot jelent stb.

A tárgyalt tételekkel körülbelül ki van merítve az idézett értekezés tartalma. Az irat minden hiányai s csekély tudományos becse mellett is kiváló érdekkel bir e kor psychol. eszméinek kutatásánál. Tanulságos kisérlet gyanánt szolgál a kérdés megoldásánál: hogy mi módon és eredménynyel használták fel a physiologok és orvosok az egyes phil. elméleteket saját physiol. és orvostani problemáik fejtegetésénél. Az eredmény természetesen nem felelt meg a biologia és physiologia mai tantételének, s a minden kritika nélkül keresztülvitt eclecticismus nem vezethetett exact igazságokra: de nem is az eredmény, hanem inkább a törekvés, hogy — bármily kezdetleges, — de tudományos módon oldja meg az egyes anthropol és orvostani tételeket — teszi ez iratot nevezetessé. *Dr. Pauer Imre.*